

старшокласників необхідно звертатися як до майбутніх батьків, здатних узяти на себе відповідальність не лише за своє життя, але і за нове життя.

2. Варто формувати психологічно-комфортне «виховне» середовище в сім'ї на засадах довірливої, толерантної міжособистісної взаємодії батьків й учнів. Це найвагоміша умова розвитку позитивного самопочуття дитини, набуття моральних цінностей.

3. Необхідно розвивати захоплення учнів медіа-інформацією, що задовольняє пізнавальні інтереси, здібності, моральні цінності учнів, допомагає нейтралізувати їхню увагу й надмірний потяг до сюжетів насильства на телеекрані чи в інших засобах масової комунікації.

4. Для нейтралізації негативного впливу мас-медіа на поведінку дітей, розвитку у них критичного ставлення до засобів медіа вихователям доцільно знати причини й мотиви їхнього захоплення тематикою насильства, що переважає в медіа-інформації та інших інформаційних продуктах.

5. Слід формувати у дітей імунітет до різноманітних моделей агресії, що зображуються в засобах масової інформації, нейтралізує їх негативний вплив на особистість.

СОЦІАЛЬНА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ВОЄННОЇ МОГУТНІСТІ ДЕРЖАВИ

*О.Ю. Панфілов, доктор філософських наук, професор
Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-
економічного університету*

Буряк О.О.

Повітряне командування «Південь»

Війна на сході України спричинила руйнівні наслідки для європейської та глобальної безпеки, порушила регіональну стабільність, створила та посилює глобальні ризики. У цих умовах військова наука змушена звернутися до проблем наукової оцінки воєнної могутності держави як гаранта безпеки соціуму, що оновлюється.

Воєнна могутність держави є сукупністю матеріальних та духовних сил держави і за своєю величиною є реалізованою частиною цих сил. Проте очевидно, що в реальному житті держава із значними матеріальними та духовними можливостями, не завжди може розраховувати на високі воєнно-економічні, воєнно-політичні та суто військові показники. Більш того, не завжди держави, що мають приблизно однакові матеріальні та духовні можливості, можуть створити рівну за величиною воєнну могутність і рівні за бойовою могутністю збройні сили.

Отже, різні держави мають далеко не однакові можливості швидкого розвитку й ефективного використання всіх наявних у них матеріальних і духовних ресурсів. Ще в середині XIX століття дослідники виявили цю певну «невідповідність» в ступені можливого використання матеріальних ресурсів

різними країнами для ведення війни. Оцінюючи можливості деяких держав з використання одного з компонентів економічного фактору – людських ресурсів, він зазначав, що якщо Франція і Пруссія можуть порівняно легко призвати до зброї 5% населення, а в разі потреби навіть 7%, то Австрія в крайньому напруженні може виставити лише 5%, а Росія ледь 3%.

Тому можна стверджувати, що кожна держава, крім економічних, політичних та інших ресурсів, має й іншого роду показник, що впливає на характер розвитку і використання зазначених ресурсів і який необхідно включати до структури могутності. Зокрема, ефективність використання державою наявних ресурсів для воєнних потреб зв'язується з рівнем соціального розвитку суспільства. Перевагу у воєнному відношенні одержує країна з більш високим рівнем цивілізації, організаційними силами. Розглянутий вид реалізованої можливості можна класифікувати як соціальний фактор.

Соціальний фактор оборонної могутності держави слід розуміти як задіяні можливості, закладені в соціальних відносинах, соціально-класовій структурі суспільства, ступінь міцності взаємин між різними соціальними спільнотами, які сприяють розв'язанню завдань, що існують у військовій справі.

На наш погляд, соціальний фактор слід характеризувати кількісними і якісними показниками. До кількісних показників дослідники відносять чисельний склад класів, соціальних груп, національно-етнічних, конфесійних спільнот, рівень їх освітньої і професійної підготовки. Якісні показники соціального фактору відображають рівень зрілості сформованої системи соціальних відносин, насамперед, соціально-класових, національних, сімейно-побутових тощо. Таким чином, соціальний фактор обумовлений суспільними відносинами, має специфічний характер. Він нібито пронизує всі інші фактори, обумовлюючи темпи їх розвитку та ефективність використання, а отже, і їх певну величину.

Елементи, що утворюють соціальну складову, впливають на розвиток суспільства і військової справи разом, одночасно, в органічній єдності і взаємодії. Тому найбільш правильним в оцінці цього впливу буде комплексний підхід з урахуванням всіх структурних елементів соціального фактору держави щодо функціонування й удосконалення суспільства. Однак, виходячи з комплексного характеру впливу всіх елементів соціального фактору, спираючись на ряд наукових доробок В. Серебряникова, В. Смолянюка М. Требіна та інших, уявляється доцільним розглянути окремі механізми впливу кожного з них на розвиток суспільства і військової справи, виділивши їх із природних зв'язків.

По-перше, у формуванні соціального фактору воєнної (оборонної) могутності держави, слід виокремити механізм переходу від індивідуальної поведінки окремої людини й детермінованою такою поведінкою індивідуального сприйняття оточуючого світу крізь призму її войовничості до системи соціальної поведінки, а також до системи соціальних відносин у

надперсональних суспільних структурах, орієнтованих на вирішення загальносуспільних силових завдань.

Безпосередніми каналами трансформації силових вимірів Я-концепції у соціальні структури вирішення детермінованих ними проблем є діяльність і спілкування, які в умовах реальної історії людства піднімаються до рівня загальносуспільної, як правило, політичної організації. Важливою обставиною усвідомлення змісту даного механізму є розмежування стихійних чинників, здатних здійснювати силову соціалізацію особистості, а також цілеспрямовано створених структур, орієнтованих на свідоме сприйняття факторів війни, нападу, оборони, агресії, диверсії, кровної помсти, геноциду, кримінальних замахів на життя тощо у реаліях людських взаємин. На наш погляд, виховні структури мають беззаперечну перевагу над різноспрямованими стихійними домінантами сприймання соціуму крізь конструкції його силової архітектури. Отже, аналіз близького й далекого соціального оточення з опорою на силові (військові) моменти його деталізації на сьогодні є соціальною реальністю, яка виконує дві взаємосуперечливі функції: по-перше, об'єктивно сприяє задовільному вирішенню проблем гомеостазису соціальної спільноти, але, по-друге, суб'єктивно спотворює співвідношення реальних й потенційних загроз її стабільному існуванню з огляду на негативну заданість результату систематизації воєнних загроз.

По-друге, слід виокремити механізм системної мотивації суспільної життєдіяльності у сфері оборони (нападу) як результату взаємодії розгалуженої сукупності потреб, інтересів і ціннісних орієнтацій окремих індивідів та їх мікросоціальних об'єднань. Потреби змушують людину діяти, створюють потенціал її активності стосовно довкілля або ж самої себе. Але сенс діям надає мотив, який виконує функцію вербалізації мети і програми виконання певного діяльнісного акту. Саме мотиви тісно пов'язуються з потребами і у поєднанні з ними виступають як рушійна сила людської поведінки і діяльності.

На наш погляд, зазначену думку слід розширити: повна характеристика силових потреб (втім, і обов'язків) людини неможлива без аналізу вищого рівня їх прояву – ціннісних орієнтацій як окремої особистості, так і соціальної групи у сфері військової діяльності. Відомо, що саме ціннісні орієнтації забезпечують безумовно позитивну соціальну спрямованість діяльнісного процесу будь-якої міри складності. Проте соціально-психологічні цінності, детерміновані війною з її «запрограмованістю» на масові вбивства, руйнування, хвороби і людські страждання, в абсолютній більшості варіантів об'єктивації збройної боротьби мають особливо резонансне значення для суспільства, оскільки безпосередньо визначають його фактичну, а не лише потенційну життєздатність. Це, як мінімум, героїзм, відвага, мужність, стійкість, самовідданість і, в усіх без винятку випадках, самопожертва як особистісний варіант розвитку мотиваційної сили людини до її абсолютного значення.

По-третє, слід розглянути механізм формування особистісної ролі у

системі макро- і мікросоціальних військово-силових стосунків, індивідуального стилю міжособистісних відносин з іншими учасниками силового процесу, а також індивідуального когнітивного стилю усвідомлення агресивної природи соціального оточення і адекватного визначення власних координат у його динаміці.

«Рольове меню» індивіда у системі її мікро- і макрозв'язків впродовж тисячоліть світового історичного процесу, як правило, передбачало й передбачає варіант її прямого чи опосередкованого залучення у вирішення силових завдань, оформлених у вигляді військово-службових або військово-мобілізаційних обов'язків. Розгалуженість соціальних груп, видів діяльності і соціальних статусів населення в умовах безперервного прояву інстинкту суспільного самозбереження у середовищі реальних або потенційних війн і військових конфліктів не можуть заперечити державно обумовлену ідентифікацію фізично й психічно здорової особистості (насамперед, чоловічої статі) з позицій її придатності (непридатності) до практичної участі у вирішенні загальносуспільних оборонних проблем. Безпосередніми градієнтами належності людини до державно організованої силової піраміди є її військово або спеціальне звання, посадовий (професійний) рівень перебування у дійсному, приписному або резервному складі виконавців збройних ролей, співвіднесені з її віковими можливостями.

По-четверте, слід наголосити на механізмі адаптації (приспосовування) соціальної групи, держави і суспільства до динамічних умов глобальної життєдіяльності в координатній системі «війна – мир» з метою забезпечення оптимальних умов власного функціонування.

У більшості випадків адаптаційний механізм соціуму визначається його цільовими і ціннісними орієнтаціями, реальними можливостями їх досягнення у просторі реалізації аналогічних соціальних продуктів стороннього походження. Безперервний характер дії структур адаптації не означає їх лінійного функціонування за будь-яких історичних обставин: періоди кардинальних змін природи соціального середовища, системи соціально-політичних відносин загальнодержавного, регіонального або глобального рівнів означають різке прискорення адаптаційних процесів, створюють можливості їх динамічного насичення інноваційними факторами соціальної еволюції, що у ряді випадків суперечливо сприймається відмінними віковими, регіональними, етнічними, професійними та іншими соціальними групами власного суспільства.

По-п'яте, йдеться про механізм саморегуляції суспільної поведінки великих соціальних груп і всього суспільства загалом, в основі чого перебуває взаємодія мотиваційної (внутрішньої) і стимуляційної (зовнішньої) підсистем людської життєдіяльності, сукупність яких утворює диспозиційну систему групового або загальносуспільного рівнів.

Хоча у звичайних умовах мотиваційні чинники мають перевагу над іншими стимуляторами активності, проте в окремих ситуаціях, пов'язаних насамперед із зміною стратегічних орієнтирів розвитку соціальних суб'єктів,

«диспозиція» їх суспільної діяльності, тиск зовнішніх чинників можуть домінувати над мотиваційними утвореннями. Зазначимо, що вузловим моментом аналізу сучасного суспільства з опорою на диспозиційні критерії є виокремлення несуперечливості, узгодженості загальносуспільних діяльнісних характеристик за різних соціально-політичних умов, детермінованих політичним режимом і запропонованим його лідерами політичним курсом. Значна відмінність таких умов свідчить про кардинальні суспільні зміни, про зміщення акцентів у першооснові людського буття – у формах власності на засоби виробництва, у виробничих та розподільчих процесах на макросоціальному рівні, у механізмах рекрутування та ротації політичних й економічних еліт, нарешті, у формах їх впливу на суспільство як структуровану цільність.

Спіраючись на запропоновану В. Ядовим диспозиційну концепцію, можна представити диспозиційний механізм у вигляді ієрархічно організованої системи. Вищий рівень такої системи утворюють універсальні одиниці світу людини – взаємобалансовані інтереси і ціннісні орієнтації як продукти впливу загальних соціальних умов, середній рівень – сукупність соціальних настанов, орієнтованих на різноманітність соціальних об'єктів і ситуацій, нижчий – множина ситуативних варіантів прояву таких настановлень як безпосередня готовність до дій в мікросоціальних обставинах. Природа ситуативних соціальних утворень, на відміну від диспозиційних компонентів вищої і середньої якості, відрізняється незначною стабільністю у середовищі різноспрямованих векторів разових діяльнісних актів, що стимулює прояви її відносної самостійності, автономності і, відповідно, адаптації соціуму до мінливих умов еволюції при одночасному збереженні стійкої цільності вищих (генеральних) диспозицій, що отримують фактичний вираз насамперед у ціннісних орієнтаціях всього суспільства.

По-шосте, слід визначити механізм формування ціннісно-орієнтаційної єдності суспільства у військових питаннях. Можна погодитися з поглядом В. Смолянюка, що такий механізм є одним із найскладніших механізмів фіксації суспільної згуртованості стосовно цільових систем спільної життєдіяльності в умовах силового впливу провідних суб'єктів геополітики на решту країн планети.

Дійсно, проблема формування такої єдності простіше вирішується в умовах військової агресії, ініційованої зовнішнім ворогом, оскільки відбувається локальна внутрішньодержавна конкретизація універсального становища, відомого за лозунгами «Батьківщина або смерть», «No pasaran», «За Волгою землі немає», «Берлін залишиться німецьким» тощо. Відсутність «гарячих» бойових дій в межах національної території або на її кордонах, альтернативність у виборі політичних друзів і союзників, невизначеність і суперечливість глобального політичного процесу, «розмитість» і багатовекторне ускладнення феномену сили у міждержавних стосунках здебільшого стимулюють зниження рівня ефективності спільної діяльності членів одного й того ж суспільства у розв'язанні оборонних завдань,

зменшення частоти співпадань їх позицій стосовно перспектив розвитку військової сфери держави, громадянами якої вони являються.

Слід додати, що перебуваючи у постійному русі, суспільство зазнає відповідних соціальних змін, що пов'язані з переходом соціальних явищ, їхніх елементів і структур, зв'язків, взаємодії та відносин з одного стану до іншого. Проте, соціальні зміни можуть привести до розвитку суспільства та його структурних елементів, а можуть і не привести. Суттєвого значення набуває напрямок, в якому ці зміни відбуваються. Такі зміни відбуваються як на мікрорівні, тобто пов'язані з більш або менш суттєвою зміною положення чи ролі окремої особи, так і на макрорівні, тобто пов'язані з певними змінами всередині цілих соціальних груп чи спільнот, в цілому в суспільстві чи на міжнародній арені, що не може не позначатися на соціальному факторі воєнної могутності.

Сьогодні, об'єктивно існує нагальна потреба соціальних груп, суспільства, держави, як для власного збереження і розвитку, так і для збереження життєво важливих об'єктів і цінностей; зростаюча уразливість людей і життєво важливих об'єктів за умов відсутності такої системи; широке коло надзвичайних загроз, яким повинна протидіяти оборонна могутність, її політико-правове закріплення, наявність відповідної концепції і стратегії. Захист життя, здоров'я, добробуту, прав і свобод людини вимагає врахування соціального фактора, який в свою чергу постає суттєвою складовою воєнної (оборонної могутності). Важливими складовими соціального фактора є люди, їхні спільноти і відносини, прогресивні соціальні потреби, системи соціалізації людини і соціальні інфраструктури: освіта, виховання, культура, торгівля, охорона здоров'я, спосіб життя. Тут доречно згадати, що держава може спиратися на соціум, якщо вона має можливість здійснювати заходи розвитку соціальної сфери, освіти та економіки без зовнішнього впливу, забезпечувати своїх громадян житлом, продуктами харчування, роботою, захищати їхні громадянські права та особисті свободи.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ БОЙОВОЇ ОБСТАНОВКИ НА ПСИХІКУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ (НА ОСНОВІ ДОСВІДУ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ)

В.С. Афанасенко, кандидат психологічних наук професор

В.І. Пасічник, кандидат психологічних наук доцент

Харківський національний університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба

Як засвідчив досвід виконання Збройними Силами України завдань у антитерористичній операції (АТО) та операції об'єднаних сил (ООС) на Сході країни, для інтенсифікації бойового стресу у наших військовослужбовців